

Health

KINATEL SI MINOY

Yakan

KINATEL SI MINOY

Suwi-suwi inin sabab katel duk ine tambalnen

Yakan
Health Book
(Skin disease)

Summer Institute of Linguistics - Philippines, Inc.

Translators

1990

Publishers

Published
in cooperation with the
Institute of Philippine Languages
and the
Department of Education, Culture and Sports
Manila, Philippines

This book or any part thereof may be copied or adapted and reproduced for use by any entity of the Department of Education, Culture and Sports without permission from the Summer Institute of Linguistics. If there are other organizations or agencies who would like to copy or adapt this book we request that permission first be obtained by writing to:

Summer Institute of Linguistics
P. O. Box 2270 CPO
1099 Manila

Yakan Health Book
Scabies
50.29-390-2C 67.150P-905012N
ISBN 971-18-0151-5
Printed in the Philippines

PAUNANG SALITA

Bahagi ng ating yaman ang pagkakaroon ng iba't ibang wika at kultura sa ating bansa. Iba't ibang wika ang sinasalita ng iba't ibang pangkat na naninirahan sa ating kapuluan. Ikinararangal nating pangalagaan ang mayamang pamanang pangkalinangan ng mga pangkat na ito upang palaganapin ang pagkakaisa at ang pagmamalaki sa pambansang pagkakakilanlan.

Ang aklat na ito na nasusulat sa isa sa mga katutubong wika sa Pilipinas ay naglalayong paunlarin ang kasanayan sa pagbasa at pagkaunawa, dagdagan ang kaalaman, patindihin ang pagmamalaki sa unang wika, at ihanda ang esdudyante sa pagtanggap sa pambansang wika. Sa ganitong lapit, mawiwiling magbasa ang isang batang bago pa lamang natututong magbasa, at nagkakaroon siya ng tiwala sa sarili. Dahil dito'y nasisiyahan siyang magpatuloy ng pag-aaral upang maging bahagi ng pagpapaunlad ng bansa.

Ikinararangal ng Kagawaran ng Edukasyon, Kultura at Isports na ipakilala ang aklat na ito bilang pinakahuli sa isang serye ng mga aklat na naglalayong palaganapin ang pagkatutong bumasa at sumulat. Sa pamamagitan ng pagpapalakas sa mga pangkat linggwistiko, pinalalakas din natin ang bansa.

LOURDES R. QUISUMBING
Kalihim

Preface

This booklet about the treatment of skin diseases was prepared in order to provide reading material with practical and useful content for readers of Yakan.

It begins with a story about a little boy who has scabies and what his mother does about it.

Questions on the content of the story have been added to stimulate thinking and discussion. It is hoped that this booklet will be used in reading classes and health education in Yakan communities.

Pages 9-16 tell about scabies and infected sores, the causes for them, how to recognize them, ways of treatment and prevention. This section has been prepared by Dr. Steve Lynip of the Summer Institute of Linguistics.

KINATEL SI MINOY

Suwi-suwi inin sabab katel duk ine tambalnen

La'i si Minoy si luwasan luma'. Ningkolo' iye diyata' bulak ngukut tangannen duk bettisenen pegge' kinatel manamal. Sa'inen la'i si bihing kusina magkehet sayul pegge' sōng magbella.

Pagkitene si Minoy ngukut tangannen astel iye duk maggasud ne iye, pa'inne, "Mimpiye ne kew ga'i da'akku ngukut katelnu iyan, bu ine kew, ga'i kew pakale. Lubakte kew iyan." "Saguwa' katel du manamal," pa'in si Minoy. Ubus pī iye pu si Minoy duk tineppak we' ne buli'nen sasang bo'one iye pī si kusina.

Lemmi' te'ed nakanakin. Kēmon puhu'nen lege bulak duk magsewusaget ne duk laha' duk nana' mapaguwa' amban katelnen. Takite sa'inen ne isab we' daran ne isab iye ngukut si tessekne, duk peyat ne duk baha'-baha' ne. Magtāring ne si Minoy pegge' ga'i te'ed hāp lessanen.

Bisan sa'inen, ga'i du isab hāp lessanen. Bang piyen sangem ne ga' iye tantu tumuli pegge' luwal si Minoy ngukut barannen duk luwal ne hadja ubiran si pabākanne. Bantuknen kuwe' pesōng ne katelnen bang sangem. Ga'i ne kata'uhanne bang inumeyne si anaknen. Pī iye si lame luma' ngeddo' dawen kayu bu sinusut we' ne katelnen. Tapikilne karayaw nabang inin duk mura kewuli'an.

La'i pe siye ningkolo' si behe gawang kusunahin pagtekka si Dende, sali sa'i si Minoyin. Pī hadja iye mayaman sakanen. Ga' pe takitene we' katelan si Minoy. "Allō," pa'inne, "katelan hati' iye manamal! Ka'ase'-ase' du! Palabey inday bang piye simana katelan du isab sa miya'an si Kiking. Saguwa' kuwe'itu palugga-lugga ne. Sōng ga'i ne takite bakas katelnen."

“Na, hāp pe ka'am,” pa'in sa'i si Minoyin. “ara'-ara'ku pī
ka'am melli tambal si parmasiya. Bang kami inin ga' te'ed
niya' sin kami pamelli tambal, miskin hep kami manamal.”
Sōng nangis ne iye.

“Ga’i du! Ga’ ku bakas melli tambal. Tuhutku hadja pagtolo’ dembuwa’ narsin bakas pī si barangay hall. Pa’inne hep, makajari kami melli tambal katel saguwa’ makajari’ du isab ngahinang tambal dihanante. Makajari ko’ papihante kuwit batang lutas pinagsaget duk isellan bu binella. Niya’ pe tambal miya’an talebbi, tambal bakas ginunaku para pu si Kikingin. Pī ne ku dahu’ ngeddo’ tambal iyan, eh? Ga’i du ku tiggel. Bu hāp bang pandinu ne si Minoy pad-pad ga’ pe ku tekka. Niya’ ke sabunnu?” “Awe’, niya’ du.” “Duk hāp isab bang bohe’ panas pamandinu iyehin.” “Awe’.”

Na, hap pī ne si Dende ngeddo’ tambalnen. Sinna ne kuwe’itu sa’i si Minoyin pegge’ inakahan ne iye we’ salinen bang ine makajari hinangne panabang anaknen. Panasne dahu’ bohe’in duk pagpandine si Minoy, sinna isab nakanakin pegge’ hāp lessa bohe’in si puhu’ne. Ubus tinettepan isab we’ sa’inen kukkunen pegge’ dina’ak du isab miya’an we’ salinen. Pegge’ bakas pa’in narsin, “Bang katelan kite bu kukutte katelten, kaleggeyan katel pī si dengkepak baran mangga’

niya' katelnen. Bu pesōng pe bang taha' kukkuhin duk ekka lu'udne."

Manjari, ga' du tiggel balik si Dende mo'o tambal kuwit lutas sinagetan insellanin. Pinasusut tambal miya'an si kēmon puhu' si Minoy luwal luwenen mangga'ihin. Ubus pa'in si

Dende, “Pandihun si Minoy kahaba' salung duk kahaba' kohap duk susutanun insellan inin kēmon barannen samanta'an ga'i tahala' kēmon katelnen.”

Hāp ne lessa si Minoyin duk sasang sinusutan puhu'nen duk isellan miya'an kinaru' ne iye. Batang pabāk ne hadja iye bu ga' du tiggel tuli ne iye. Ga'i ne iye luwal ubiran. Sa'inen duk salinen ningkolo' ne hadja la'i si behe gawang magheto-heto duk nginum bohe' panas.

Pa'in si Dende isab, “Akahante kew, bang katel miya'an mura manamal mekeleggey pī si a'a seddili. Payamanun be isab puhu' me' anaknu sinduwehin duk bisan barannun isab duk akahanun ellanun bang niya' ne isab katelbi. Hāp bang magtawus tinambalan bang ga' pe luha duk ga'i dahu' latag puhu'bin. Bang niya' takasuwa'bi katel sa miya'an si me' sinduwehin da'akun isab siye mandi pahāp-hāp ubus bu papihanun bi isab isellan inin.”

“Awe',” pa'in sa'i si Minoyin. “Hinangku sa' kēmon pina'innun, pegge' ga'i ku te'ed mabaya' we' kēmon kami katelan kuwe' si Minoy iyan.”

“Bu niya' pe hāp hinangbi,” pa'in si Dende. “Kēmon semmek si Minoyin, sampay mantane bu bisan tapone subey sinabunan duk dinekdakan te'ed ubus bu pinahayang dem panas ellew. Sabab miya'an matey me' hama'in. Me' hama' inin hep mekekinatel a'ahin.”

“Awe', tuhutku kēmon iyan,” pa'in saka si Dendehin.

“Hatu, pegge' tuli ne si Minoy la'i si pidjū, dekdakanku ne kuwe'itu kēmon me' tapo duk me' mantahin. Pasilak du ellewin. Duk koso'anku isab kapan lugal pabākan kamihiin.”

Pagubus siye magbissā-bissā mole' ne si Dende. Sa'i si Minoyin magtawus ne isab pī magdekdak. Hāp isab siye pegge' tapit du bohe'den. Tuhutne kēmon pina'in salinen. Pagubus ne tambalin hinangne namba, eddo'ne hadja kuwit lutas bu bellane dem isellan. Palabey duwem bahangi hadja magsaye ne balik si Minoy kuwe' tagna'in ga' pe iye kinatel duk ga'i ne iye tantu ngukut duk palugga ne isab, bisan katelne mahadjehin.

Ubus tapikil sa'i si Minoyin, pa'inne, "Hāp te'ed ta'aya salikun amban narsin. Hatu bang niya' pitu balik me' nars, hap pī ku isab. Mabaya' ku ngayā nabang me' anak-ellakun."

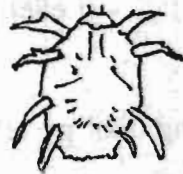
ME' SAMBUNG PANILEW ININ TAKASUWA' DEM KISSAHIN.

- 1) Intag si puhu' si Minoyin makatel manamalin?
- 2) Sumiyan pasōng katelnen - ellew atawa sangem?
- 3) Ine pa'in narsin hāp hinang tambal katel inin?
- 4) Sa'ingge subey hinangde tambal iyan?
- 5) Ine hāp hinangde si semmek a'a katelanin?

Tiya' niya' pahāti sabab duwe bayu'an katel. Da bayu'an bang Inglis inēnan SCABIES.

1. SCABIES (KINUMAN)

Scabies inin da bayu' saki si kuwitten bu katel manamal. Pu'unnen amban da bayu' hama' inēnan kuman. Bantuknen arak kuwe' kāka' saguwa' diki' manamal. Sa inin bantuknen. Saguwa' hadjehannen kuwe' inin du hadja. □

Kuman inin hinangne lān-lān si kuwitten ubus bu mugad iye la'i.

Scabies inin mekeleggey manamal. Hangkan hep bang niya' ne dembuwa' si pamilyaten tege katel inin bugtu' niya' isab sinduwehin kaleggeyan.

SA'INGGE KATA'UHANTE BANG KATELTEN KATEL SCABIES?

Bang katel scabies inin katel manamal, pesōng bang sangem. Kuman inin usa'-usa' hep bang sangem hangkan katel

manamal si kuwitten. Sabab inin kata'uhante we' katelten scabies bu duma'in katel seddili.

Intag-intag lemma kuwitten iyan pala'ihan katel scabiesin.

- si ellet gulameyte
- si tataklayante
- si tessekte duk ilekte
- si ellet pa'ate

Bang diki' pe te'ed nakanakin makajari katel inin bisan intag-intag si barannen pegge' lemma' pe kuwitnen.

Niya' du isab me' bayu'an tambal tabellite saguwa' makajari isab hinangte tambal. Bang bellite tambalin ënnen Kwell, Eurax duk Banzyl Benzoate. Hãp me' tambal inin saguwa' hunit.

Da bayu' tambal makajari hinangte dihanante, sulfur (meylang) gunate pangahinang iyehin.

- 1) Melli kew de suput diki'-diki' polbos sulfur (meylang) si parmasiya. (Da'a bellihun polbos sulfa! Seddili iyan!)

- 2) Sagetanun de suru' polbos sulfur duk 20 suru' isellan.
- 3) Subey mandi a'a kinatelin, duk subey magsabun.
- 4) Pasmusutun isellan sinagetan sulfur inin si kēmon
puhu'in, luwal luwehin mangga'ihin. Puwas dem
bahangi mandi kew balik.
- 5) Pagpuwas de simana balikun sa miya'an.
- 6) Bang scabies inin mekesuse si kēmon da pamilyahin.
Tambalun kēmon magdembuwa' luma'in.

Kaduwe tambal makajari hinangte gunate kuwit batang
lutas.

- 1) Ngeddo' kew kuwit lutas.
- 2) Tettek-tettekun pinadiki' tenga sawan ekkahannen.
- 3) Papihun kuwit lutasin dem kaldero duk tambahanun
isellan da sawan duk paseygowakun. Pabukalun lime
minutu.
- 4) Isihanun kēmon dem gahrapun atawa pangisihan ine-
ine ne hadja duk agadun mangkin kennel-kennel.
- 5) Mandi kew subey kew magsabun.

6) Pasmusutan isellan inin ilatag puhu'in salung-kohap samanta'an ga'i kewuli'an katelin. Luwal luwehin da'a susutanaun tambal. Bang sōng papihannu tambal, mandi kew dahu'.

Bang muwekka' ne kuwitin duk niya' ne nana'ne, pa'inumun a'a tege katelin penicillin dahu' dem 3 ellew. Ubus miya'an makajari ne iye tinambalan duk sulfur atawa kuwit lutas miya'an.

Essebun, kēmon a'a magdembuwa' luma'in subey tinambalan magsumbaya'. Bang luwal a'a katelan manamalin tinambalin, ga' niya' kagunahanne.

**NIYA' PE SUBEY HINANGANTE DUK TAHALA' TE'ED
KATEL SCABIES ININ. DUK DUWE ININ IMPORTANTE
TE'ED.**

- 1) Dekdakanun kēmon semmek duk manta ginunabi magdembuwa' luma'in bang ka'am tagna' magtambal. Dekdakanun isab me' tapo duk pahayangun kēmon dem panas ellew.
- 2) Koso'anun isab lugal pabākanbin.

INE MAKAJARI HINANGTE DUK GA'I KITE KATELAN SCABIES?

- 1) Importante manamal we' limpiyu kite bi. Subey kite mandi kahaba' ellew, bang niya', subey kite magsabun. Bang iyan tuhutte ga'i kite mura kinatel.
- 2) Dekdakanun kēmon semmek patulibin mintedde de simana duk me' tapohin subey isab daran dinekdakan duk pahayangun kēmon dem panas ellew.

2. KATEL SEDDILI TEGE NANA'

Bang a'ahin katelan duk niya' ne nana'ne, seddili ne isab katelne iyan.

Niya' bayu'-bayu'an katel bu kēmon katelin tambalnen arak sali'.

Da bayu' katel inin daran kitete bang a'ahin tege katel scabies. Niya' magbulan diki'-diki' tomo' si kuwit a'ahin bu magbulan-bulan inin penno' ne we' nana'.

Da bayu' isab bantuknen seddili. Daran kitete iyan si me' mākanak si behede duk ūngde, bu ngeggang katelde miya'an. Bang sa miya'an bantuknen ēnante iyan impetigo.

Da bayu' katel isab, po'onnen bakas kekkeb sanam kuwe' kēmmut atawa empepila', atawa bang patekka po'onnen me' bakat diki' si lengngen atawa bettis. Me' kekkeb sanamin duk me' bakatin daran manjari katel atawa bisan dugsal bu hunit kewuli'an.

SA'INGGE MAKAJARI TAMBALANTE ME' KATEL ININ?

- 1) Da bayu' tambalnen SABUN duk BOHE' PANAS-PANAS. Kahaba' salung duk kohap kosso'anun katelin. Mura kewuli'an bang inin gunate, bohe' duk sabun.
- 2) Niya' isab da bayu' tambal inēnan “Gentian violet” hāp pinapīhan si katel bang ubus ne kinoso'an. “Gentian violet” inin kuwe' bohe' dem kassa'-kassa' bu taluk kololnen.

- 3) Bang ekka manamal katelin atawa bang sigi-sigi ngaluha, hāp bang a'ahin pina'inum penicillin. Inumun 1 tableta penicillin inin minampat de ellew (salung, lettu ellew, kohap duk sangem) dem 3 ellew atawa taman 5 ellew.
- 4) Hāp isab bang papihante semmek binasse' dem bohe' panas diyata' katel. Hāp bang binettad la'i 10 minutu atawa 15 minutu mintellu atawa minampat de ellew. Basse'un hadja tuwaliya dem bohe' panas-panas ubus peyipisanun tuwaliyahin duk bettadun diyata' katel.

Kēmon me' katel inin mura manamal makaleggey. Me' semmek duk tuwaliya ginuna we' a'a katelan subey dinekdakan dahu' pahāp-hāp duk pinatoho'an dem panas ellew mangkin makajari ginuna we' a'a seddili.

Bang me' kate! inin ngabaha' ne atawa bang niya' kuwe'
gudlis peyat takite si kuwit a'ahin atawa bang niya' pabudjul si
kellongne, ilekne atawa tessekne bu peddi', a'a miya'an saki
manamal bu subey bino'o hap doktol.

